

Hányszor sirattad az emberiséget
Magát emésztő küzdelmeiben!
De lelked mindig, mint galamb a lombon,
Egy szebb jövőnek álmán megpihent.
Pedig tán addig egy üstökös csillag
Láng szekere alatt a föld kihal.....
De te remélsz még is..... Öreg barátom,
Ősz a fejed, de szived fiatal!

Oh engem már elhagytak a remények,
Az én szívem kút, mely kiszáradott,
Hozzád megyek, hogy lelked fogyhatatlan
Forrásából meritsek új habot.
Hozzád megyek, ha a természet ébred
S a tavasz újból földünkre fuval;
Megifjulok nálad. — Öreg barátom,
Ősz a fejed, de szived fiatal!

S z á s z K á r o l y.

A károlyfejérvári Battyáni-intézet könyvtárának ismertetése.

A.) Magyar kéziratok:

1-ör Magyar zsolttárok 1508-ból — eredeti. — Elöl: „Zent dávid zidoságnak kirala zerzet-te zoltar.“ — Más helyt is Bertalan pap bereg varmége halabori faluból nemzett: ez zoltart irta: ziletés után ezer öt szaz nolt (1508.) eztendoben.“ — Hátrább ez áll: „Az idoben mikoron lot volna iesus tizenketted e vi.“*) Ismét: „Mindenkor kegiesseges zir zent maria cristusnak zeplotelen terem“**) — Ezt a magyar-academia lemásoltatta.

2-ör Magyar hymnusok, hangjegyekkel, — eredeti. — Ez azon katolikus karkönyv, melyet tudós Toldy Ferencz ur „a magyar költészet története“ I. kötet 197. lapján megemlít.

3-ör Borsos Sebestyén Erdély-ország krónikája, 1490-től, melyet folytatott,

4-er Nagy Szabó Ferencz, — 1658-ig. Mind kettő igen tiszta másolat, egy kötés alatt. Ezen példány után adta ki gróf Mikó Imre „az Erdélyi Történelmi adatok“ I. kötetében mind kettőt.

5-ör Enyedi Pál Énekei. — Másolat, hiányosan leírva. — Mintegy 50. különböző, historiát hibásan illető czikket tartalmaz prózában. — A nevezeteseket közölte gróf Mikó Imre „Erdélyi Történelmi adatok“ I. kötet.

6-ör Haller Gábor naplója. — Eredeti.

— Kezdődik 1630. elején, és végződik 1644-ik év végével, — Sok érdekest tartalmaz, és 1-ső Rákóczy Györgynek 1644-ki magyar-országi hadjáratát napról napra követi. — Nevezetes e 16-od rétű hártáival bevont irománynál az, hogy az író némely titkosb dolgok feljegyzésénél kétféle rejtélyes írásmódot is használt, melyek általam felfejtetvén, én azokban holmi fiatalsági bohóságokon kívül igen érdekes adatokat, sőt kormányzási maximákat találtam. — A Benkő „másolatában“ ezek hiányzanak.

7-er Bethlen Miklós élete 1642 — 1710. — Eredeti.

8-ör Többb erdélyi reform. püspökök életrajza. — Eredeti.

9-er Egyházi jegyző-könyvek kivonata. — Eredeti.

Mind a három hihetőleg toroczko szent-györgyi ref. pap, Hermányi József szerzeménye.

10-er Udvarhely várossában 1558-tól bírósgot viselt embereknek, és némely személyes és közönséges jeles történet dolgoknak lajstroma. — Udvarhely határa, czéhei sat. leírása. — Eredeti. — Aranykától a szélein holmi jegyzetek. —

11-ik A magyar számkivetésben levő magyarok követeinek, az Erdélyi Fejedelelemhez, (Tököl) és a Rendekekhez küldött követségnek utasítása 1675. — Eredeti.

12-ik Komáromi Jánosnak Tököl Imre titoknokának törökországi naplója 1697-ből. — Az eredetiből, melyet Dobai Székely Soma a Viczay gróf családnak ajándékozott, leírta, és jegyzésekkel kísérte ő maga Székely, azért e másolat első rangú hitelességgel bír. Igen érdekes olvasmány. —

13-ik Tökéletes és igazságos (leírása) a Landor fejérvári nagy importantiájú város, és vár vitéz ostromlása, és megvétele. — Másolat.

14-ik Apor Péter „metamorphosis Transylvaniae: az az: Erdélynek régi együgyü alázatos ideiben való gazdagságából, e mostani kevély, czifra, felfordult állapotjában koldusságra való változása sat. — írta igaz hazafi fíja, és gyökeres székely báró all-torjai Apor Péter életének 60-ik esztendejében 1736-an also-torjai udvarházánál. — „Oka ezen írásomnak az, hogy mióta a Náj modibe jött, a régi szokások napról napra változnak, és eltűnnek.“ — sat. — Nagyon tanulságos és mulattató szerkesztmény, néhol néhol igen dra-

*) **) Tehát sem az év, sem a terem nem új szó.

sticus kitételekkel, mi azonban kiadását nem akadályozná. — Másolat.

15-ik Bánffi Dénes ellen emelt vádak, és azoknak törvényes czáfolata. — Másolat.

16-ik Csécsi János „Erdély historiája.“ — Másolat. — Rövid és részre-hajló historiája Erdélynek a fejedelmi korból.

17-ik Kemény János historiája és élete. Másolat. — Kiadta Rummy Károly „a Monumenta Hungarica“ II. és III. kötetében, de igen sok hibával, és néhol érthetlennül.

18-ik Mikó Ferencz „Historia Erdélyországról.“ — Másolat. Kiadta Szilágyi Ferencz „Klio“ III. köt.

19-ik Biró Samu „Mikó historiájának folytatása.“ — Másolat.

20-ik Cserei Mihálynak, a jó kedvű öreg történésznek igen ismert, és kedvelt historiája 1662 — 1711-ig. — Másolat. — Kijött az „Ujabb nemzeti könyvtár“ 1-ső folyamában, de ebben egy nevezetes epizód hiányzik, mely a Battyáni-példányban meg van; — érdekessége megérdemli a közlést. — Az „Ujabb nemzeti könyvtár“ 368 — 369. lapján Székely Zsigmondról csak ez áll: „e testvér bátyját megölte vala, s nem régen házasodék meg, Elekes Zsigmond leányával.“ — Az ide való példányban pedig 434 — 435. lapon e szerint van leírva. „Ki azonban Székely Zsigmond testvér bátyját megölvén, Lengyelországba szökök; de ott is olyan hamis vérű nyughatatlan székely levén, sok csintalanság után halálos fogságba esék tized magával, és midőn már megsejtené, hogy az őt elűzték, kivinnék őket az halálra, s legelőt ötet; azért a királytól két dolgot instála, primo: hogy ne ölettessék meg elsőbben, hanem legyen utolsó, — secundo: minthogy katonaságában sok fejeket ütött el, és sokakat ölt meg, azért engedje meg ő Felsége, hogy a hóhér ne kösse be a szemét, hadd lássa miképpen akar az ő fejéhez vágni. — A többi társait mikor exequálnak, rájön a sor, hogy ötet is exequálják, hát nagy bátorsággal térdre áll, és midőn fejéhez a hóhér vágna, Székely Zsigmond lehajtja fejét, s nem találja a hóhér. — Székely peniglen azon pillantásban felugrik, s nagy serénységgel kikapja a kardot a hóhér kezéből, és vitézi módra mint desperatus ember kivágja magát a szenvedő-helyről, s elszalada, vissza is jöven Erdélybe gratiát nyere, s azután jól viselé magát, nem régen is házasodék meg Elekes Péter leányával.“

21-ik Napi jövedelmek, és kiadások jegyzéke 1664 — 1679. — Eredeti.

22-ik Kolozsvári successiokról 1603 — Másolat, — törvénykezési mű.

23-ik Kolozsvár várossa leírása 1747. — talán eredeti?

24-ik Szentiványi Mihály „az Erdélyi unitariusok confessioja.“ — Másolat.

25-ik Énekek az Isten anyának dicséretére „irtam én Zserdényi János 1760. szabad Botyáni iskola-mester. — Eredeti.

26-ik Régi oklevelek gyűjteménye és Napló 1705. ismeretlen írótól. — Másolat.

27-ik Erdélyi történelmi adatok 1685 — 1689. — Másolat. — Sok érdekességet tartalmaz.

28-ik Eredeti okiratok Zápolya István, Báthori Kristóf, nevezetesen pedig: Első Rákóczy György korából. — Öt egész vastag folians, több ezerre menő eredeti levelekkel, követi utasításokkal, fejedelmi rendelményekkel sat. — Ezek között vannak azon rejtélyes írásmóddal készült levelek is, melyeket én megfejtván, e czim alatt „Rejtelmes levelek első Rákóczy György korából“ Kolozsvárt 1848-ban kiadtam. — Itt van azon titkos német levél is 1692-ből, melynek még Oedipusa nem akadt. — Találtnak e kötetekben igen sok turcicak, valachicak, moldavicak.

29-ik 2-dik. Rákóczy György leveleinek fogalmazatai — conceptusai — 1. kötetben. — sat.

B. deák irományok.

1-ső Napló 1317 — 1337-ig. Eredeti. — Előfordul az erdélyi plébániákból a pápa számára beszédett alamizsna, a plébániák és plébánosok megnevezésével, néhol annyira elferdítvék a neveket, hogy értelmüket még sejdíteni sem lehet, — egyébiránt tanulmányozása által talán sok erdélyi helységnek eredeti nevezetére lehetne jutni.

2-or Chronica fratrum minorum de observantia in provinciis Bosniae et Hungariae. — Eredeti. — A minorita szerzett kronikáját tartalmazza. — Végén: Nomina Regum et Ducum Hungariae. — Jelenleg a magyar academiánál van használat végett.

3-or Matricula Plebaniae Cibiniensis. — Pergamenen eredeti, de csak az egésznek töredékéből áll. — A legrégibb adat 1464-ből való. — Tartalma a plébánia activ adósságai, javai, könyveinek sat. feljegyzése, — érdekesek benne némely szebeni plébánosok életrajzai sat.

4-er Actio Hieronymi Laski. — Laskinak követése 1527 — 1528. — Másolat. — Leírja abban a Basákkal, és a fővezérrel való találkozását, beszélgetéseit, végre: a szultánnál tett audientiáját.

5-k Martinusius György meggyilkolásáról vitt jegyzőkönyv. — Másolat. — Nevezetes e törvényes nyomozásnál az, hogy e jegyzőkönyv szerint a gyil-

kosok tette hazafiúi és vallási tekintetből szükségesnek, helyesnek tűnik fel.

6-ik Hermann Dávidtól a) Ruina Transsilvaniae 1660. b) Annales rerum politicarum 1665. mindkettő másolat.

7-ik Szamosközi (Samusius) Res Transsilvaniae. — Másolat.

8-ik Anagnostes Transsilvanus aetatis quartae. — Másolat. — Zápolya János életét és korát írja le.

9-ik Descriptio Civitatis Claudiopolis. Másolat. Érdekes kis olvasmány.

10-ik Liber perceptionum Soc. Jesu — 1728. — Eredeti.

11-ik Lusus mundi, Petri apost. — Másolat. — Tartalma: a) az Apor család története a magyaroknak Scythiából kijötte óta. b) A hazáért harcban elvérzett nevezeteseb erdélyi férfiak emléke. c) A deficiált (kihalt) erdélyi nemes családok sorjegyzéke. d) Az 1676 — 1738-ig történt nevezeteseb események.

12-ik Tabellarium Nationis Saxonicae. Másolat.

13-ik Commentatio historico politica de committus Regni Hungariae. — Másolat.

14-ik Miscellanea rerum Transsilvanicarum. — 2. kötet Másolat. — Sok érdekes historiai adatokat tartalmaz.

15-ik Miscellanea Diplomatica. — 5. kötet. — Másolat.

16-ik Extractus processuum et causarum ad I. Tabulam Reg. Hungariae appellatarum. — 3. nagy kötet ivrétben. Másolat.

17-ik Acta processualia diversarum causarum in variis judiciis Hungariae agitarum. — Másolat. 29. nagy kötet.

18-ik Correspondentiae inter Ferdinandum I-um, Sigismundum, Isabellam ect. — Másolatok.

19-ik A károlyfejevári Battyáni-intézet alapítójától: a) Leges Ecclesiasticae R. Hungariae, mely később nyomtatásban is megjelent: b) Vita S. Francisci Regis. — Olaszból fordítva. c) Nugae philosophiae 1761. d) Collectanea e SS. Patribus 1763. 3. kötet.

20-ik Daniel Imrétől: a) Diarium itineris ect. b) Miscellanea Bibliothecarum variarum ect. *)

*) Dániel Imrét, mint a miveltebb európai nyelvekben jártas, tudományos műveltséggel, és historiai ismeretekkel bíró erdélyi cath. lelkész gróf Battyáni püspök az elmúlt század vége felé tulajdon költségén, hatalmas ajánló-levelekkel ellátva Olaszországba, nevezetesen pedig Romába küldötte, hogy az ottani könyvtárakban kutatván, mindent mi Erdély és Magyarhon főleg: egy házi historiájához tartozandót talál, leírja, leírassa. — A szorgalmas férfit 2. évig utazván, feladatát kitünőleg fejezte be,

21-ik Hevenesi Gábor kézirat-gyűjteményéből 3. kötet. E kötetekben leginkább az erdélyi cath. egyházat és püspökséget illető oklevelek találhatók másolatban. **).

22-ik Dobói Székely Somától kézírtáruk ezeket bírja. a) Varii processus. 1. kötet. b) Stylus expeditionum in cancellaria Domini Personalis Sec. 18-i 1. kötet. c) Stylus expeditionis ex cancellaria Principum Transilvaniae. 1. kötet. d) Collectanea de rebus hungaricis, et Transilvanicis. 1. kötet. e) Miscellanea de rebus Hungaricis. 2. kötet. f) Diplomata Seculi 18-i. 7. kötet. ***) sat. sat.

C. német kéziratok.

1. Geschichte von Siebenbürgen, a 18-ik századból. Másolat.

2. Sotterius. Transilvania celebris. Másolat.

3. Percepta Joannis Vajda magistri Civitatum Cibiensis, et septem sedium saxonicalium. — Eredeti. — Számolatot tartalmaz az 1593-ki Szász-nemzet adójáról németül.

4. Auersperg gróf erdélyi főkörmányzónak Erdélyországrol tudósítása 1771-ről. Másolat. Foglalja: az erdélyi főkörmányszék az ő megérkeztekor mily rendetlen állapotban volt, annál, és a többi törvényhatóságoknál a törvénykezésre nézve mily reformokat parancsolt behozatni, — a döghalál - pestis - meggyógyítása végett hogyan rendelkezett.

Ezek azok, miket ez alkalommal az „Erdélyi Múzeum“ lapjaira feljegyezni kívántam, mellőzvé a Collectaneak, és Miscellaneak több százakra menő, s többnyire történelmet tartalmazó foglalatjának sorjegyzékét, melynek egyszerű elősorolása is több ivre terjedne.

mert azonkívül, hogy 2. vastag kötetben utazási Naplóját szép és kellemes deáksággal, csinos kézzel igen érdekesen írta le, még 7 nagy kötetet több ezerre menő levelekkel, adatokkal sat. írt tele.

**) Hevenesi Gábor kéziratban halála után 128. kötetet hagyott egész ivrétben ebből 112. kötet a pesti- egyetem könyvtárába van letéve. Valyon a nagyon tisztelt egyetemi könyvtári igazgató ur nem kívánja-e vagy kicserélés, vagy lemásoltatás által a 16 darab hiányt, e 3. kötetrel is kevesíteni?

***) Sokan azt vélik, ezek között maga gróf Mikó Imre ő maga is: „Erdélyi Történelmi adatok“ 1. kötet XIV. lap... hogy Dobói Székely Sámuel gyűjteménye a Battyáni könyvtár által vétetvén meg, ebben lenne az felállítva. Én hiteles adatok nyomán állíthatom, hogy a károlyfejevári könyvtárban levő Székelyféle kötetek, az ő gazdag gyűjteményének alig teszik tized részét, egyik része a gróf Ráday, a másik a gróf Viczay család birtokába jutott, a legnagyobb rész pedig halála után, a tudomány roppant kárára felosztott. — Diviserunt vestimenta ejus!

Közli.

Végül még azt akarom megemlíteni, hogy ezen kézirat-gyűjtemény egy eléggé nem ismert, és kevéssé ki nem aknázott arany - bányához hasonlít, melynek méhében még sok ismeretlen kincs rejlik.

Károlyfejevárt május hó 22-kén 1856.

Dr. Ötvös Ágoston.

Zűlbár.

Indiai novella (folytatás).

Ugy látszik, hogy tudod azt, mondá a szomoru hindu. Elvittem hugomat ama rétre, — s a király választása rája esett. E percztől fogva a birodalom urnője lön, ő osztogatott minden hivatalt. Én, magam elhalmozva tisztelettel, kitüntetéssel, szeretettel, ünnepelem, az udvar bálványa, s mindenfelől hódolat tárgya levék. Ifju, gazdag, hiszékeny, s e mellett a király kegyenczének testvére valék; a főurnak hízkelkedve tolakodtak körömbe, előzőnöltek nyájasságaikkal, vetekedtek barátságomért. — Nem voltam fősvény, kislelkű, hittem hogy szeretnek, — s én is szerettem őket. Jó szivemben megosztottam számos új barátimmal javaimat, hitelemet, gazdagságomat; eladtam minden földemet, hogy árát nekik kölcsönözhessem; szüntelen zaklattam hugomat, hogy számukra a mire vágytak megnyerhessem: — s fáradságaim és romlásomért teljesen megjutalmazottnak éreztem magamat rá halmozott dicséreteik s irántam tanusított ragaszkodásuk által.

Ennyi dicséret s jóakaróim nagy száma ráveték végre nővéremet, hogy nagyvezérré neveztesse ki. A egész udvar tapsolt e választásnak; jobban dicsőítettek, jobban szerettek mint valaha. Előre magasztalták azon fontos eredményeket, melyek igazgatásomból származandának; mindenki csak dicsőségre beszélt, — s én, nagy hivatalomat megérdemlendő, elhatároztam a várakozásnak eleget tenni. A viszonyokról biztos tudomást szerezvén, minden időre minden tehetségemet a birodalom ügyeinek jól intézésére fordítottam, hogy ezt virágzóbbá, a népnek terheit könnyebbé tegyem. E perczig pazar voltam saját vagyonomból; most fősvény lettem a királyával. Megszüntettem a számos visszaéléseket, — csak a való érdemet jutalmazám; s míg egyfelől a közvagyonot kettőztettem, addig a kiadásokat felénnyel csökkentem. Reméltem, mikép ilyeszerű működésem által igazolni fogom a rólam táplált jó véleményyt, s arra számítottam, hogy a kedvező siker há barátimat még százszorta boldogabbá teend mint engem magamat is: — pedig nem voltak többé barátaim!..... Hangosan morogtak ellenem, s ár-

mánykodtak letételemen. Azok, kik közt vagyonomat felosztám, legjobban törekedtek ártani; azon ifju fakir, kinek gyászos tanácsa vezetett az udvarba, s kit jutalmul papifőnökké tettem, volt elleneimnek élén. Maga a király is naponta hidegült irántam, mentől hűbben szolgáltam, annál kevésbé szeretett, gyűlölt az udvarban, a városban, egész világ vesztetre tört, s Balkisz védelme nélkül üldözőim élvezheték volna azon gyönyört, hogy fejemet a vérpadon lássák legördülni.

Csak egy gondolat vigasztalt, — hogy e nép szerencsésebb mind elődeim alatt volt, ámbár a nairok *) most is lenyomva tartották. Azon büntetlenség melyet e nagyok élveztek, elhiteté velök, hogy a törvények nem számukra léteznek. Kerestem az alkalmat, e visszaélés megszüntetésére. — Egy reggel a rendőrségi főnök hozzám jöve, jelenté, miként két ifju nair e nap egy szegény takácscsal összevesztvén, ezt bambusz botjaikkal annyira megverték, hogy halva maradt a helyszínén. A két nairt rögtön felkerestettem, kik megvallván tettöket, megmutattam nekik az ily nemű vétkekre szóló törvényt, s az elefántok elébe lökettem őket.

E feltűnő igazságosság, melynek az előtt párja nem volt, az egész udvart ellenem gerjeszté. Míg egyfelől nővérem bajjal tartá meg életet, addig másfelől a népnek bálványa levék, mely atyjának, barátjának nevezett, mivel látta, hogy megtámadtatásában védője vagyok, s egy szikrát sem kételkedett, mikép a leszek akkor is, ha ő indul meg a támadás útján. — Ezután egy nap két takács összevesztvén egy nairral, ezt botjaikkal úgy elverték, hogy ütéseik alatt lehelte ki életét. A két takácsot rögtön felkerestettem, s kihallgatván, megmutattam nekik az ily nemű vétkekre szóló törvényt, s az elefántok elébe lökettem őket.

E pillanat óta a nép előtt — mely még nem rég imádott — gyűlölet tárgya levék, s egyszer, midőn nővérem a dühöngők ellen nem védhetett — számtalan sokaságú tömeg rohnt tüzzel, vassal palotámra. . . . Egykori barátaim voltak a csoport vezetői; ra bszolgáim kinyitották a kapukat, s feleségeim elárulták szobáimat. Alig kaptam időt, hogy földalatti úton a mezőre érhessem; — felcseréltem köntösömet egy kolduséval, s elrejtöztek az erdő mélyébe. — Azonban nem sokára a veszélyek dacára is, hugom iránti gyöngéd barátságom visszavezetett a városba, hol nagy meglepetésemre hallottam, miképp egy nyilvános kikiáltó annak

* Nairoknak nevezetnek a malabári parton a polgári, s főleg a katonai aristocratiá tagjai.